

עיתוני ילדים יהודיים בשפה הפולנית

תאריכים

עיתוני ילדים יהודיים, יהודי פולין, עיתונות יהודית בפולין, גורדוניה, בתי ספר דו- לשוניים, בתי ספר יהודיים בפולין, תנועות נוער יהודיות בפולין.

תקציר

עיתונות הילדים היהודית בפולין - כמו העיתונות למבוגרים - נתפרסמה בשלוש שפות: פולנית, יידיש ועברית. תוך כדי עיון בעיתונים אלו עתה, במרחק של עשרות שנים מאז צאתם לאור, ניתן למצוא בהם מגוון רחב של מידע. עיתונים אלו עשויים לשמש כמסמכים היסטוריים, שיש בהם הדים לאירועים היסטוריים ופוליטיים, דיווחים על תוצרים חברתיים (בתחומי ספרות, עיתונות, תאטרון ועוד), וגם הקניית ערכים, בעיקר אלו שעורכי העיתון (כנציגי הגוף שמוציא את העיתון לאור) רצו להנחיל לקוראיהם הצעירים. כמו כן משמשים עיתונים אלו כמקור מידע בתחומים נוספים: היחס אל הילד בחברה היהודית באותה תקופה, מערכת החינוך והשפעתה עליו, וכן מידע על ספרות ילדים מקורית ומתורגמת ויוצריה.

המאמר מתמקד בעיתונים יהודיים לילדים ולנוער בשפה הפולנית שיצאו לאור בפולין בתקופה בין שתי מלחמות העולם. יש בו פרטים ביבליוגרפיים ואחרים: שמות עיתונים, תת-כותרים, שמות עורכים, משך התפוצה ותכנים.

חלקו הראשון של המאמר עוסק בסיבות לשימוש בשפה הפולנית בקרב היהודים, הן בדיבור והן בקריאה. מסתבר שאפילו גופים שדגלו בשימוש בעברית הוציאו לאור עיתונים בפולנית כדוגמת תנועת "גורדוניה".

חלקו השני של המאמר סוקר עיתונים שיצאו לאור מטעם גופים שונים: בתי ספר, רשתות חינוך, תנועות נוער ועוד. בתוך כך מצטיירת תמונה של הקהילה היהודית בפולין לגווייה.

פרק אחרון של המאמר מוקדש לעיתונים דו-לשוניים (עברית-פולנית).

בפולין מ' פוקס גורס כדעתה. לעומתם משתמש החוקר הפולני א' פצ'קובסקי בקריטריונים זהים לקריטריונים של גליקסון.⁵ להלן ייכלל במונח "עיתון יהודי" עיתון שיצא לאור ע"י יהודים עבור קהל קוראים יהודי.

מספר העיתונים היהודיים שראו אור בשפה הפולנית עלה בהתמדה, וכך אף תפוצתם. ח' שמרוק ציין את התפתחות העיתונות היהודית בשפה הפולנית מאז המאה התשע-עשרה, וזאת בדומה לתופעה שהתרחשה בארצות אחרות, שבהן היהודים עברו תהליך של מודרניזציה וסיגלו לעצמם את שפת המדינה ואת הרגלי התרבות שלה. זו לא הייתה עיתונות משלימה לשפות אחרות (עברית ויידיש), אלא היה לה קהל קוראים קבוע משלה. תרומתם של פרסומים אלו בפולנית הייתה בשמירת קשר בין היהודים דוברי הפולנית לעם היהודי, באשר היו בהם תכנים יהודיים, והתפרסמו בהם יצירות של סופרים יהודיים.⁶ נוסף לכך שימשה העיתונות היהודית בפולנית גם כלי ביטוי של היהודים כלפי חוץ, כלפי דעת הקהל הפולנית והשלטון.⁷

עיתונות זו פרחו משום שהיה לה קהל קוראים גדול. יהודים רבים קראו בשפה הפולנית.⁸ הסיבה העיקרית לכך, פרט לרצון להשתלב בחברה המודרנית וללמוד את שפת המדינה, היא מערכת החינוך הפולנית שבה למדו ילדים יהודים רבים. ילדים ונוער רכשו את השפה הפולנית בבתי הספר. רוב הילדים היהודים למדו בבתי-ספר פולניים,⁹ הן בבתי-ספר יסודיים והן בגימנסיות. מתוך כחמש מאות אלף תלמידים יהודיים

"ביבליוגרפיה של עיתונות יהודית בשפה הפולנית", קשר 8, תל-אביב, נובמבר 1990, עמ' 70 – 73.

⁵ פצ'קובסקי מתנגד לפוקס, שמגדיר בספרו כ"עיתון יהודי" גם עיתון שבעליו או עורכיו יהודים, אך אין הוכחה לכך שקוראיו היו יהודים (M. Fuks, *Prasa Żydowska w Warszawie 1823 - 1939*, Warszawa 1979). פצ'קובסקי טוען שהעיתונות היהודית בתקופה בין המלחמות פירושה הוא רק זה: עיתונות שבאופן חד משמעי השתייכה ללאום היהודי (א' פצ'קובסקי, "עיתונות יהודית בפולין בין שתי מלחמות העולם", קשר 3, תל-אביב, מאי 1988, עמ' 49–56).

⁶ ח' שמרוק, "עברית-יידיש-פולנית: תרבות יהודית תלת-לשונית", בתוך: ח' שמרוק, ש' ורסס (עורכים), **בין שתי מלחמות עולם: פרקים מחיי התרבות של יהודי פולין ללשוניותיהם**, ירושלים תשנ"ז, עמ' 27 - 31.

⁷ ח' שמרוק, "העיתונות היהודית התלת-לשונית בוורשה", **הספרות** 30-31, תל-אביב, אפריל 1981, עמ' 194; פצ'קובסקי 1988, עמ' 54.

⁸ על פי המפקד שנערך בפולין ב-1931 הצהירו כ-80% מהיהודים ששפת אמם היא יידיש, כ-12% פולנית וכ-8% אחוזים – עברית. אולם שמרוק טוען שהצהרות אלו אינן תואמות את המציאות, וכי יהודים רבים דיברו ביותר משפה אחת (שמרוק תשנ"ז, עמ' 11-13).

⁹ נתונים מספריים של תלמידים יהודים בבתי ספר שונים ראה: י' אייגעס, "דאָס יידישע שולוועזן אין פּוילן", **היינט**, יוביליי-נומער, וואַרשע, 1928, ז' 97-99; ש' רוזנקה, "התנועה העברית ו'תרבות'", בתוך: י' גרינבוים (עורך), **אנציקלופדיה של גלויות - וארשה**, א, ירושלים-תל-אביב תשי"ג, עמ' 340; שמרוק תשנ"ז, עמ' 14 - 15.

בבתי-ספר יסודיים למדו למעלה משלוש-מאות אלף בבתי-ספר ממלכתיים פולניים. נוסף לכך רוב תלמידי בתי-הספר התיכוניים למדו בשפה הפולנית, גם בבתי-ספר ממלכתיים וגם בגימנסיות יהודיות פרטיות; בעוד שמספר התלמידים בגימנסיות של "תרבות" בעברית ו"צישאָ" (Tsisho) בידיש ירד. לא רק תלמידים ובוגרים של בתי-ספר ממלכתיים פולניים היו דוברי פולנית וקוראיה, אלא גם תלמידים ובוגרים של מוסדות חינוך יהודיים ששפת הוראתם הייתה יידיש ו/או עברית. ניתן למצוא הוכחות לתופעה זו גם בספרות הפדגוגית של אותה תקופה: בעיתון הפדגוגי **תרבות** פורסמה הרצאה שנישאה בוועידת מורים בלוליניץ, תחת הכותר "ערך הספרייה והעיתון בהוראה ובחינוך". שם מספר הדובר שהוא מחייב את תלמידיו לקרוא שלושים ספרים בשנה – חמישה-עשר בעברית וחמישה עשר בפולנית.¹⁰ במאמר בירחון הפדגוגי של "צישאָ" **שולוועגן** נתפרסמו ב-1935 נתוני קריאה של ילדים ששאלו ספרים ב"גרויסער-ביבליאָטעק" בוורשה. מתוך הנתונים שהובאו מסתבר, שתלמידי בתי-הספר של רשת "צישאָ" (החילוניים, ששפת הוראתם יידיש) קוראים גם בידיש וגם בפולנית, ובבתי-ספר אחרים קוראים בעיקר בפולנית.¹¹ מכאן ברור, שהיה צורך להוציא לאור גם עיתונים לילדים ולנוער בשפה הפולנית, מאותן סיבות, שהוציאו למבוגרים: היה קהל גדול של קוראי פולנית בקרב היהודים. פצ'קובסקי מציין, שהדור הצעיר השתמש בשפה הפולנית באופן חופשי, וכן הוא מוסיף, שהעיתונות בשפה הפולנית הייתה זולה יותר לרכישה וקלה יותר להשגה.¹²

מו"לים, ארגונים ומוסדות שונים היו מודעים לצורך להוציא לאור עיתונים בפולנית, כדי להיחשף לקהל קוראים גדול יותר. שיקול זה נזכר במקומות שונים באופן מפורש: תנועת הנוער של ה"בונד", ה"צוקונפט", הוציאה לאור עיתונים בידיש **יוגנט-וועקער** [מעורר הנוער] ו**נייע קולטור** [תרבות חדשה], אולם בינואר 1938 החל לצאת לאור גם

¹⁰ הדובר מזכיר את התכנית הממשלתית המחייבת את המורה לפולנית לעורר בתלמידיו את הרצון לקריאה בפולנית ולעזור לו בכך (מ' י' רוזן, "ערך הספרייה והעיתון בהוראה ובחינוך" (הרצאה בוועידת המורים בלוליניץ), **תרבות** 1, ורשה, ניסן תרצ"ט מרס 1939, עמ' 38).

¹¹ נתונים מ"גרויסער ביבליאָטעק" בוורשה עפ"י קרוק (ה' קרוק, "עטוואָס מכוח דעם יידישן קינדער-לייענער", **שולוועגן**, (17) 3, וואַרשע, דעצעמבער 1935, ז' 151 - 156): הקריאה אצל תלמידי בתי הספר של "צישאָ": בידיש – 17%; בפולנית – 8%; לעתים בידיש ולעתים בפולנית 75% (שם, עמ' 152 טבלה 2), ובכיתות גבוהות יותר בבתי ספר אלו פוחתת הקריאה בידיש (שם, עמ' 153 טבלה 3). תלמידי בתי ספר אחרים: יידיש – 6%; פולנית – 78%; לעתים פולנית ולעתים יידיש – 16% (שם, עמ' 154 טבלה 4). הנתונים הנ"ל הביאו את הכותב למסקנה שיש צורך לדאוג לבתי-ספר בשפת האם של התלמיד, כדי להגביר את קריאת הספרים בידיש (שם, עמ' 156).

¹² פצ'קובסקי, 1988, עמ' 50.

ירחון בשפה הפולנית **Wolna Młodzież**, [נוער חופשי] שראה אור עד יוני 1939. בגיליון הראשון של עיתון זה בפולנית מוסברת נחיצותו: בגלל מדיניות החינוך הפורמאלית הפולנית, ילדים יהודים רבים לומדים בבתי-ספר פולניים, ושכבות רחבות של ילדים יהודים אינם יודעים לקרוא ולכתוב ביידיש. נכתב שם [בתרגום חפשי]: "אסור לנו לעצום עיניים לנוכח העובדה, כי ניתן להגיע עם המסר הסוציאליסטי אל חלק גדול מן הנוער הגדל בקרבנו, רק באמצעות הלשון הפולנית".¹³ הסבר רחב יותר נותנת מערכת עיתון דו-לשוני, פולני-עברי, **השחר-Swit**, שיצא לאור בסטניסלבוב. בתשובה לתלונות קוראיו:

"מכל העברים הגיעונו תלונות על החלק העברי שביהשחר' גל' א', כי דל ומועט הוא ביחס אל אחיו הפולני. אין בדעתנו להצדיק את העובדה, רצוננו רק לבארה. החיים המקיפים את התלמיד כאן, שאונם וקצבם המילולי – פולנים הם. חוויותיו העיקריות של הדור המתחנך אצלנו, הן בבחינה תרבותית (קריאה, התפתחות פורמאלית, התרשמות אומנותית) והן בבחינה חברתית (הסתדרויות-נוער, ארגוני-קהילות והכשרה צבאית בבתי ספר) – צורתן ולשונו לא עבריות הן. תהליך ההתבגרות – ואל-נא נקטין את ערכו לגבי שאלת הלשון – אף הוא דרכו על פני שטח מטמיע. בתנאים כה נוחים להתבוללות לשונית, באין כל סעד ועידוד ואף דרישה כלשהי מצד הקשישים (זולת המורה) להרחבת הלמודים העבריים ולהשלטתם בבתי הספר, אל נא ייפלא אפוא, אם ילך הצעיר – על אף היותו בן לדור המעפילים החדורים הכרה לאומית שלמה – בדרך המכשולים הקטנים, ולרחשי לבבו יבקש ניב וביטוי בלשון המדינה, הכלי הכי מפותח לידו. הצעירים – אשמתם במקומה, אך ההורים והאפוטרופסים הציבוריים - [...] המערכת".¹⁴

בין העיתונים לילדים ולנוער בפולנית, ניתן למצוא פרסומים שהוציאו לאור גופים שונים: מו"לים פרטיים, מוסדות וארגונים חינוכיים, חברתיים ופוליטיים.

בקרוב יצא לאור רבעון בשם **Okienko Na Swiat: Pismo Dzieci i Młodzieży** [החלון לעולם: כתב עת לילדים ולנוער]. הוא הופיע בין השנים 1937-1939 עפ"י רשימת גליקסון (1983) ראו אור שלושה כרכים. העורכות היו: Marta Hirsprung - ; Fromer -

¹³ י"ש הערץ, **די געשיכטע פון אַ יוגנט**, ניו-יאָרק 1946, ז' 437.

¹⁴ **השחר**, שנה ב' גיליון ב', סטניסלבוב, אדר תרצ"ג, עמ' 39 - 40.

Stillerowa ; Maria Hochberg-Marianska¹⁵. עיתון נוסף לילדים ראה אור בקרקוב והוא **Nowego Dziennika** [היומן החדש] מוסף לילדים של היומן **Nowy Dziennik** [יומן חדש] וגם אותו ערכה מריה הוכברג-מריאנסקה. בלבוב ראה אור הירחון **Nasza Jutrzenka** [השחר שלנו] בין השנים 1921-1939.¹⁶ תת-הכותר שלו: **Pismo dla Dzieci i Młodzieży**. [כתב עת לילדים ולנוער]. כבר מתוך האיור על השער ניתן להבחין בדו-כיווניות של העיתון: מצד אחד נראים חנוכייה, לוחות-הברית ודקלים, ומצד שני - הנשר הפולני וכתר המלוכה. לנטוכה, חוקרת פולניה, מגדירה את מגמת העיתון כמתבולל. היא מצטטת את אחד המכתבים שהגיע למערכת, ובו כותבת תלמידת כיתה ז' מקרקוב [בתרגום חפשי מפולנית]: "[...] אתה, דוד יקר, מרגיש בצורה הטובה ביותר את נפש הילד. לכן אתה יודע ומבין, שבנוער היהודי יש עדיין נפש פולנית.¹⁷ אתה הבנת מה צריך לעשות כדי לעורר בילד היהודי אהבה וכבוד לאימא מולדת. אתם, בפנימיותכם הנעלה, מקימים לתחייה את הרוח הפולנית. וזה מאוד מצליח, כי הרבה ילדים נמצאים תחת השפעתך [...]"¹⁸. העיתון הציג בפני הקוראים הצעירים הן שירה, ספרות ותולדות פולין, והן מנהגים, תרבות והיסטוריה של העם היהודי. לדברי לנטוכה, העיתון נטע בדור הצעיר אהבה הן למולדת הפולנית והן לעם היהודי. בלבוב ראה אור היומן היהודי בשפה הפולנית **Chwila** [רגע] שיצא לאור בין השנים 1919-1939. זה היה עיתון ציוני והיו בו נושאי פוליטיקה, חברה ותרבות. היה בו מידע על פולין אך גם על ארץ ישראל.¹⁹ הכתיבה הן על ארץ ישראל והן על פולין היא, כנראה, בהתאם למגמת ה"כאן" וה"שם" של הציונים בפולין, כפי שהדבר מתבטא גם בעיתוני "תרבות" לילדים. ליומן זה היה בתקופה מסוימת מוסף לילדים בשם **Chwilka** [רגע קטן]. לא ידוע באילו שנים בדיוק ראה אור מוסף זה. אין לכך עדות

¹⁵ מידע זה ניתן לי בע"פ ע"י החוקרת אוגניה פרוקופ מהאוניברסיטה הג'לונית בקרקוב. בספרה יש פרטים ביוגרפיים רק על אחת העורכות, מריה הוכברג-מריאנסקה. היא עלתה לארץ ושמה בעברית הוא מרים פלג (E. Prokop-Janiec, **Międzywojenna Literatura Polsko-Zydowska**, Universitas Krakow 1992, s. 307)

¹⁶ ברשימת גליקסון 1983, מס' 255 כתוב שהעיתון יצא לאור עד 1938, אך אני מצאתי בספרייה הלאומית בוורשה גיליון 3-4 (פברואר-מרץ 1939), שנה שמונה-עשרה לעיתון.

¹⁷ "דוד" היה כינויו של כתב העיתון, אלעזר ביק, שניהל את ההתכתבויות עם הילדים (B. Letocha, **Prasa Żydowska we Lwowie 1918 - 1939**, Biuletyn Żydowskiego Instytutu Historycznego, Nr. 3/96 (179), Warszawa, Lipiec-Wrzesień 1996, p. 24)

¹⁸ שם, שם.

¹⁹ ב' לנטוכה, "חווילה - Chwilla: היומן היהודי-פולני הנפוץ ביותר", קשר 20, תל-אביב, נובמבר 1996, עמ' 132 - 133.

כתובה.²⁰ אולם ידוע שבין השנים 1925-1927 נערך המוסף ע"י Runa Reitmanowa.²¹ במוסף **Chwilka** היו סיפורים, שירים, מידע על החיים בארץ ישראל, מאמרים בנושאי היסטוריה וטבע, חידות ותשבצים. התפרסמו בו בעיקר יצירות של ציירים ופרי עטם של סופרים ומשוררים, אולם גם של ילדים.

כאן המקום לציין עיתון ילדים מיוחד במינו **Maly Przegląd** ["מאלי פּשגלונד", סקירה קטנה] עיתונו של יאנוש קורצ'אק, עליו כתבתי במאמרים קודמים.²² עורך ומו"ל פרטי, ירחמיאל וינגרטן, שהיה גם כתב במאלי פּשגלונד, עיתונו של יאנוש קורצ'אק, הוציא לאור בעצמו עיתונים לילדים בעברית.²³ נוסף לכך הוא ערך והוציא לאור ב- 1929 את **Gazeta Mlodych** [עיתון הצעירים] בשפה הפולנית. עשרים וחמישה גיליונות ראו אור. היה זה שבועון מאויר, מודפס על נייר עיתון ללא כריכה. זאת, כנראה, בהשפעת **מאלי פּשגלונד**, שהיה מודפס על נייר עיתון כמו זה של המבוגרים. מדוע בחר וינגרטן להוציא לאור עיתון בפולנית במקביל לזה של מורו-ידידו יאנוש קורצ'אק? בשנה זו, 1929, העביר קורצ'אק את העריכה של העיתון לסגנו איגור נברלי, ייתכן שווינגרטן "הרשה לעצמו" להוציא לאור עיתון חדש בפולנית, בלי שזה יחשב כמתחרה ל**מאלי פּשגלונד**. ייתכן אף שהוא ייעד את העיתון לבני נוער, בעוד שהעיתון של קורצ'אק היה מיועד לקטנים יותר. כל גיליון של העיתון **Gazeta Mlodych** הוא בן שמונה עמודים. רוב הטקסטים היו על נושאים כלליים, כגון מסעות, האדם הקדמון, קולנוע, ספורט, בעלי-חיים; ומיעוטם עסקו בנושאים יהודיים, ביניהם הסיפור "יוסלה" מאת יעקב דינזון.

²⁰ גליקסון ברשימתו מציין את היומון, אך לא את עובדת קיומו של המוסף לילדים (גליקסון 1983, מס' 55); שתי החוקרות הפולניות, לנטוכה ופרוקופ, בשיחות עמי, לא ידעו לציין באילו שנים בדיוק ראה אור מוסף זה. למרות המאמצים לא הצלחתי למצוא מידע זה בביקורי בספרייה הלאומית בוורשה, באשר מדובר ביומון שראה אור שנים רבות, ויש שם כרכים רבים, גדולים ועבים ביותר. היה זה בלתי אפשרי להוציאם לחדר הקריאה ולסקור את כולם בזמן שעמד לרשותי.

²¹ פרוקופ 1992, 313. רוני רייטמן נולדה בלבוב בשנת 1890. נוסף לעבודת העריכה והכתיבה היא הקדישה את חייה לעזרה לילדים: ארגנה מעונות לילדים, בתי יתומים ובתי מחסה (לנטוכה 1996, 134). פרטים ביוגרפיים נוספים ראה: פרוקופ 1992, 313 - 314.

²² ראה מאמרי בעברית על יאנוש קורצ'אק ועיתונו **במעוף ומעשה** 7, 2001. ומאמר באנגלית **במעוף ומעשה** 8, 2002.

²³ וינגרטן ערך את **עיתון קטן** בחסות "תרבות" ואת המוסף **בשביל הילדים** של העיתון העברי **בדרך**.

עיתוני בתי-ספר יהודיים

בספריות ובארכיונים בארץ ובחו"ל מצאתי גיליונות של עיתונים, שיצאו לאור בבתי ספר יהודיים שונים. סביר להניח, שזה מבחר מצומצם, והיו עוד עיתונים כדוגמת אלו, שראו אור בבתי ספר קטנים כגדולים ברחבי פולין לפני חורבנה. הללו לא נשמרו בספריות ובארכיונים עקב היותם עיתונים מקומיים ו/או פנים מוסדיים.

Glos Młodzieży [קול הנוער] של הגימנסיה ברובנה החל לצאת ב- 1933. יש בו נושאים מחיי בית-הספר והנוער, גם נושאים כלליים וגם יהודיים. תלמידים מדווחים מכיתות שונות. הגימנסיה היהודית בקילצה הוציאה לאור את **Nasz / Olameynu Swiat** [עולמנו] שיצא לאור ב- 1921 – 1922. היה זה דו-שבועון. ארבעה-עשר גיליונות ראו אור. יש בו מדורי כרוניקה, ספרות, נושאים כלליים ונושאים יהודיים. עיתון נוסף של המחלקה הרביעית בגימנסיה בקילצה הוא **Nadzieja Hatykwa** [התקווה] יצא לאור ב- 1924. ישנם בו נושאים שונים ובין היתר שירים, בדיחות ותשבצים.

Nasza Myśl [המחשבה שלנו] של הגימנסיה ההומאנית "אפשטיין" בוילנה. יצא לאור במאי 1929 כחוברת חד-פעמית (**Jednodniowka**) בת שמונה עמודים, על נייר עיתון ללא כריכה קשה. רובה טקסטים שכתבו תלמידים.

Promien [קרן אור] הוא עיתון של הגימנסיה בלודימיר (Włodzimierz), שהחל לראות אור ב- 1936. העיתון כולו כתוב בידי תלמידים. יש בו על חיי ביה"ס, על טיולים ועל נושאים כלליים.

הגימנסיה לבנים בלבוב הוציאה לאור מ- 1929 עד 1933 את **Sprawozdawca** [המדווח] שבו כתבו גם תלמידים וגם מורים. יש בו צילומים מחיי בית-הספר.

Wiadomosci Szkolne [ידיעות בית הספר] הוא דו-ירחון, כנראה של מערכת בתי-ספר יסודיים, מצוין בו רק מקום ההדפסה. תלמידים כותבים בו. הוא נראה כעיתון המיועד לילדים צעירים יותר בהשוואה לעיתונים הנזכרים לעיל. הדפוס ברור ויפה. נדפסו בו מכתבים, שירים, שעשועים ותשבצים.

Z Lawy Szkolnej [מספסל בית הספר] החל לצאת לאור ב- 1933 בפורמט גדול יחסית, ובגיליונות הבאים הוקטן הפורמט. יצא לאור ע"י ועד התלמידים בברודניצה. תלמידים כתבו בו על ענייני בית-הספר והנוער. אין בו איורים או שעשועים.

Zew [קול קדומים] הוא עיתון של תלמידי גימנסיה "Oswiata" [השכלה] בוורשה, שראה אור בין השנים 1931 – 1935. לא ברורה תדירות הופעתו.

"מועדון הנוער" בלבוב הוציא לאור עיתון דו-לשוני, פולנית-עברית החל מ-1930. הוא היה בעל שני שערים: שער מימין בעברית תחת הכותר **קול הנוער**. ושער בפולנית משמאל תחת הכותר **Glos Mlodziezy**. הוא עסק בנושאים הנוגעים לחיים בארץ ישראל ובגולה (מדור בשם "בגולה ובארץ" – ידיעות) וכן בנושאים כלליים. גיליון נוסף, מספר 2 היה בפורמט קטן מהראשון ורק בפולנית, לא דו-לשוני.

עיתון דו-לשוני, פולני-עברי, נוסף הוא **Glos Ucznia** [קול התלמיד] היה עיתון של הגימנסיה בקאליש, שיצא לאור ב-1929. כולו טקסטים שכתבו תלמידים. גיליון ראשון היה משוכפל, הבאים אחריו – מודפסים. (על עיתונים דו-לשוניים נוספים ראה בהמשך).

עיתונים של תנועות נוער

מעניין שחלק מן העיתונים שראו אור מטעם תנועות נוער ציוניות, שם היה עברי ונכתב באותיות לועזיות.

הירחון **Hacofe** יצא לאור על-ידי "הנוער הציוני". ירחון זה היה עיתון ארצי (הופץ בלבוב, ורשה, קרקוב, וילנה ולודז'), שראה אור בין השנים 1934-1936. הייתה לו תוספת לצעירים בת ארבעה עמודים, ששובצה באמצע הגיליון לצורך תלישה.

גיליונות שמוגדרים כפרסומים חד-פעמיים בשם **Hanoar** ו- **Hanoar Haiwri** יצאו לאור בקרקוב בשנים שונות. תוכנם היה ציוני ויהודי ומן המורשת הספרותית היהודית. עיתון רוויזיוניסטי בשם **Masada** יצא לאור בקרקוב, כנראה בשנים 1927-1932. "השומר הצעיר" הוציא לאור את הירחון **Mlody Czyn** [המעשה הצעיר] ב-1938–1939. לעתים שובצו בו מילים עבריות או טקסטים שלמים. היו בו איורים וצילומים. גם כותבים מן הארץ השתתפו בו. **Jahadut** היה ירחון דתי, שהודפס בלודז' ב-1937 ובו כתבו מבוגרים עבור ילדים.

תנועת הנוער החלוצית "גורדוניה", שהוקמה ב-1925, הוציאה לאור כמה פרסומים בשלוש השפות. עבור קוראים צעירים יצאו לאור מטעמה שלושה עיתונים בפולנית ואחד בעברית, אולם ארבעתם לא האריכו ימים. העיתון בעברית היה **הצעיר**, שיצא לאור מטעם מרכז "גורדוניה" בלבוב. מן הגיליון הראשון מסתבר שלמערכת היו תפיסות מוגדרות ומגובשות לגבי תפקידו של העיתון העברי בחיי הנוער. בפנייתה "אל קהל חברינו!", נאמר, שהצעיר זכאי "לבימה משלו, אשר תשמש בבואה נאמנה לכל רגשי לבבו, תהיה לו לעזר וסעד בפתרון שאלותיו וספקותיו המנקרים במוחו, תהיה גם ההשתקפות המלאה לכל מה שמתרחש בעולמו הקטן, תאיר לו את חשכת דרכו

בחיפושיו התמידיים [...] לשמש מורה דרך לצעירי תנועתנו הנמצאים על סף ההתבגרות בבירור וליבון השאלות החיוניות אשר בתנועה. להקל עליהם גם את הקניית השפה העברית עד לשפת דיבור ושימוש יום יום, לרכוש לתנועתנו צעירים שטרם מצאו דרכם אלינו".²⁴

מטרות אלו מתאימות בעצם לכל כתב-עת שהוא ביטאונה של תנועת-נוער. למרות המטרות המנוסחות היטב, חייו של כתב-העת **הצעיר** בעברית היו קצרים ביותר, כנראה רק שני גיליונות. ב-1931 יצא לאור בברודי גיליון חד-פעמי בשם **Mlody Gordonista** [הגורדוניסט הצעיר] ובינואר 1934 החל מרכז "גורדוניה" בפולין להוציא לאור בוורשה דו-שבועון לנוער בשם **W Drodze** [בדרדז] בפורמט דומה לזה של עיתון יומי, לא כחוברת כרוכה. בעל ארבעה דפים, בגודל של 47.5X31.5 ס"מ. החל בנובמבר 1935 הוא הפך לירחון, וגם הפורמט השתנה, לחוברת עם כריכה ירוקה, בעלת 24 עמודים. כתב-העת ראה אור עד מרס 1936. החל משנת 1935 צורף לעיתון זה מוסף בשם **Mlody Gordonista**, שהיה מיועד לצעירים יותר. לפחות ארבעה גיליונות ממנו ראו אור. המוסף היה בן שמונה עמודים, והיו בו אותם נושאים כמו ב-**W Drodze**: (על גורדון, על דגניה, ציטוט מדברי בן-גוריון ועוד). נראה שחלק מן הכותבים הם מארץ ישראל: מלה [היא כנראה מלה גיטלין מחולדה], שולמית, נעמי, יוסף ברץ ואחרים. הוא נראה מתאים לקוראים צעירים, תלמידי שנים ראשונות של ביה"ס היסודי.

עיתונים דו-לשוניים (פולנית-עברית)

בתי-הספר הדו-לשוניים הוציאו לאור עיתונים לתלמידים, להורים וספרי שנה. בהתאם למגמה הכללית של בתי-ספר אלו, שדגלה בשילובו של התלמיד בחיים בפולין יחד עם מגמה ציונית והכנה לארץ ישראל, היו שתי שפות הוראה משולבות בתכנית הלימודים. הרוב בפולנית ופחות בעברית. כך בדיוק היה ההרכב בעיתונים של הרשת, שנוסדה ע"י "אגודת חברות" בראשות ד"ר ברודא וד"ר טרטקובר. כל הפרסומים הם בשתי השפות, כשהפולנית שולטת ברוב העמודים ועברית במיעוטן. בניגוד לבתי-הספר של "תרבות", שהכניסו את לימודי השפה והמקצועות הפולניים מכורח ציוניים של השלטונות, הרי בבתי-הספר הדו-לשוניים, השימוש בפולנית כשפת הוראה נעשה מתוך שיקול רציונלי ומתוך תפיסת עולם, שהנער היהודי זקוק לשפה זו בחיי היום-יום, הן כדי להתקיים במדינה הפולנית ולהשתלב בחברה סביבו, והן כדי להעשיר את עצמו ולבטא את עצמו.

²⁴ **הצעיר** א, (אלול תרפ"ז), עמ' 2-3.

כך, בכל אופן, הצהירו. להלן סקירת מספר פרסומים: עיתוני בתי-ספר מלודז', מסטניסטיבוב ומלבוב; וכן עיתון להורים שיצא לאור ע"י ועד ההורים של בית-הספר לנערות בלודז'.

חיינו / Nasze Zycie. העיתון ראה אור בין השנים 1928-1932 במרווחי זמן לא אחידים, בערך פעם בחודשיים. העורך היה פ. פרידמן והמו"ל ש. ריגר. הגוף המוציא לאור הוא מועצת התלמידים של ביה"ס השני לבנים, של חברת בתי הספר התיכוניים בלודז'. בצד ימין של הגיליון היה החלק העברי, עם שער עליו הכותר **חיינו** ותוכן העניינים בשער פנימי נכתב גם תת הכותר: "עיתון נוער". משמאל - שער פולני. בשער חיזוני הכותר **Nasze Zycie** ותוכן כל החוברת בפולנית. ובשער פנימי תת הכותר **Pismo mlodziezy [עיתון לצעירים]**. בחלק העברי ציינו גם את תוכן המאמרים שבחלק הפולני. הגיליון ראשון יצא לאור בכסלו תרפ"ט, דצמבר 1928. העיתון ראה אור עד 1932. יש בגיליון הראשון שילוב של טקסטים בעברית בצד טקסטים בפולנית. למן הגיליון השני ישנה הפרדה בין השפות. החלק הימני כולו בעברית, והחלק השמאלי כולו בפולנית. בעיתון זה כתבו מורים, תלמידים ובוגרי בית-הספר. האיורים בגיליונות אינם רבים. יש כתבות על מצב הנוער, על הקהילה, וגם על המתרחש בארץ ישראל. כמו כן נזכרים ונסקרים עיתוני נוער של תנועות ציוניות וחלוציות שונות. בשני החלקים, העברי והפולני, יש מוספים מיוחדים לקוראים צעירים יותר - "הוספה של 'חיינו' בשביל הצעירים" - *Dodatek "Nasze Zycie" dla najmlodszych*. בעברית החלו בשלב מסוים להוסיף ניקוד. המוסף לקטנים מודפס בדפים פנימיים, שניתנים לתלישה. גם כאן יש שילוב בין יצירות של מבוגרים (סופרים) ויצירות של ילדים. מטרת העיתון:

"תעודתו של העיתון היא: לשמש אספקלריא בהירה לחיי בית ספרנו ובתי הספר הקרובים לנו ברוחם - ע"י מאמרים, שאלונים, דו"חות. לגשור גשר בינינו ובין חיינו ושאיפותיו של הנוער בפולניה ובחוו"ל, ובייחוד לקשור קשר אמיץ עם הנוער העברי בכל הארצות, באשר הוא שם. לקשור קשר חזק עם א"י וחיי הנוער בא"י. ליצור בסיס לחלופי רעיונות בין תלמידים, מורים ובוגרים. להמציא ידיעות וסקירות על אודות תנועת החינוך החדשה ולשאוף בקשר עם זה להשבחת בית הספר ושכלולו. לתאר ולבאר את צורות השלטון העצמי בביה"ס למיניהן, לעורר ויכוחים על אודות השלטון העצמי שלנו, על מכשוליו וחסרונותיו, לסייע לפיתוחו ולשגשוגו, לבקש פתרונות חדשים. להמציא ידיעות על חיי הנוער העברי, שאינו מבקר בבתי-הספר. למסור ידיעות וחקירות במקצוע המדע, האמנות והאספורט. לתמוך ולפתח כוחות ספרותיים

צעירים בקרבנו. נשים לב גם במידה רבה לספרות ולעיתונות הנוער. בייחוד ידובר בדפי עיתוננו על הספרים, הנוגעים בשאלות תנועות הנוער ושאלות ההשתלמות.... המערכת".²⁵

כאמור, בתי-הספר הדו-לשוניים הוציאו לאור ספרי שנה, גם הם דו-לשוניים. **חליות** [חוליות] / **Ogniwa**. עיתון זה ראה אור במשך שנים רבות (1928 - 1939) מטעם ועד ההורים שליד הגימנסיה לנערות בלודז', והיה מיועד להורים. מטרתו של העיתון מובעת באופן סמלי בכותר שלו, וגם באיור שעל גבי שני השערים, העברי והפולני. בשערים אלה הייתה מצוירת שרשרת עשויה חוליות סגורה בצורת עיגול, ובעיגול כתובות שלוש מילים: "בית-הספר", "הילד", "הבית". העורך היה מנהל ביה"ס מיכאל ברנדשטטר. העיתון כלל מאמרים על חינוך ועל הוראת מקצועות שונים. כמו כן נדפסו בו יצירות ספרות, (שירים רבים על "אימא") וזיכרונות. שובצו בו גם מעט צילומים מחיי בית-הספר.

השחר / Swit. תת-כותר: "עיתון נוער". הגימנסיה בסטניסלבוב הוציאה לאור עיתון דו-לשוני בין השנים 1932 - 1935. גם כאן היה מימין שער בעברית ומשמאל שער בפולנית. בשניהם יש ציור של מנורת שבעת קנים, ושם העיתון כתוב מעליה. העורך הראשי היה פרופ' ברגר. תלמידי בית-הספר השתתפו במערכת. רוב העיתון היה כתוב בידי התלמידים. הם כתבו על חיי בית-הספר (דוגמא: שיעור שנוא בדקדוק פולני), על נושאים כלליים (האביב, לילה), ועל נושאים הקשורים בעברית ויהדות. יש גם אמרות מן התלמוד והמקורות ומפי אישים יהודים. כמו כן יש חידות ותשבצים. בעיתון משובות סיסמאות ציוניות כדוגמת: "עלייה בלי קרקע תלויה על בלימה", "דַבֵּר עברית - והבראת".

שונה היה העיתון **Sprawozdawca** [דיווח] של הגימנסיה לבנים בלבוב. למרות שבת-הספר היה שייך ל"אגודת חברות", הוא לא היה דו-לשוני אלא נכתב בפולנית בלבד. כתבו בו גם תלמידים וגם מורים. העיתון יצא לאור שנים רבות 1929 - 1938/9. החומר בו נראה מתאים לבני-נוער. כתבו בו גם על חיי בית-הספר וגם על נושאים כלליים.

הערה לסיום: העיתונים שנסקרו לעיל אותרו בספריות ובארכיונים בארץ, בפולין (בוורשה ובקרקוב) ובאמריקה (בארכיון יו"א ניו-יורק ובארכיון ברסיטת הארווארד בקמברידג'). במקרים מסוימים נותרו רק גיליונות ספורים מן העיתון. העיתונים

²⁵ **חיינו** א, לודז', כסלו תרפ"ט, עמ' 48.

בעברית, בידיש ובפולנית שנותרו לאחר חורבן הקהילה היהודית בפולין משמשים עדות לעושרה הרוחני של קהילה זו על כל גוניה.